

тів героїв, у яких вони висловлюють своє ставлення до «Люцинди» Ф. Шлегеля.

Висновки. Отже, жанрові вольності й експерименти романтиків ґрунтувалися насамперед на запереченні класицистичної вимоги «чистоти жанру». Романтики, відкинувши всі правила і жанрові норми, культивували, зокрема, жанрову дифузю та змішування жанрів. У світлі романтичних теорій епістолярна форма була макси-

мально відповідною для романтизму з його культом людської індивідуальності, з його увагою до внутрішнього світу особистості, з його настановою на сповідальність, на пізнання індивідуального досвіду. Тому лист в добу романтизму досить часто «проникає» в романтичний текст, що робить епістолярність однією з провідних ознак тогочасного роману, підтвердженням чому постає «Люцинда» Ф. Шлегеля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сендика Р. Про культурологічну теорію жанру. Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С.467-491.
2. Лексикон загального і порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т.1. 608 с.
4. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2002. С. 416-422.
5. Бовсунівська Т.В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ: КНУ, 2009. 519 с.
6. Шалагінов Б.Б. Романтичний словник: До історії понять і термінів раннього німецького романтизму. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 136 с.
7. Ботникова А.Б. Німецький романтизм: діалог художественних форм. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2003. 341 с.
8. Шлегель Ф. Естетика. Філософія. Критика: В 2-х томах. Москва: Искусство, 1983. Т.1. 479 с.
9. Шлегель Ф. Естетика. Філософія. Критика: В 2-х томах. Москва: Искусство, 1983. Т. 2. 448 с.
10. Німецька романтична повість: В 2-х томах. Том 2. Москва-Ленінград, 1935. 538 с.
11. Шалагінов Б.Б. Класики і романтики. Штудії з історії німецької літератури ХVІІІ-ХІХ століть. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 440 с.
12. Гайм Р. Романтическая школа. Вклад в историю немецкого ума. СПб.: Наука, 2007. 893 с.

УДК 82-31:159.97

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.26>

ОНІРИЧНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ С. ПРОЦЮКА «ТОТЕМ»

ONIC SPACE OF S. PROTSYUK'S NOVEL «TOTEM»

Черниш А.Є.,

orcid.org/0000-0001-6183-7312

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови і літератури

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Оніричний простір роману С. Процюка представлений широким діапазоном сновидінневих елементів – власне снів, марень, галюцинацій, сновидних візій. У творі українського письменника сні використано як стильовий і композиційний прийом текстотворення, психологізації простору роману, надання образам і персонажам виразності, мотивованості, ясності дій і вчинків, а також сні виступають латентними виразниками непроартикульованих бажань, потягів та інстинктів. Оніричні елементи в романі С. Процюка «Тотем» підпорядковані базовим світонастановчим категоріям, світоуявленням героїв, демонструючи їхні засадові елементи картини світу. Оніропростір Віктора характеризується химерними, здебільшого патологічними снами, виражаючи його песимістичні думки, затяжну депресію, перманентну тривогу, численні страхи й травматизовану свідомість. Сні головного персонажа роману С. Процюка відзначаються подвійною психологічною природою: вони виявляють несвідомі потяги Віктора до психологічного мазохізму й розправи, водночас виражаючи його розгубленість і неготовність до вирішення вагомих життєвих проблем. Його сні зумовлені невротичністю вдачі, аморальністю, асоціальністю, апатичністю, деморалізованістю, виступаючи виразниками страхів, тривоги, безвільності, дитячої травми і генетично успадкованого впливу тотему як ключового патомеханізму свідомості Віктора та його батька. Особлива сновидна ситуація характерна і для матері Віктора, чий психостан детермінується спустошенням, відчаєм і образами на Віктора та його батька. Свідо-

мість подавленої, депресивної, тривожної і невдоволеної жінки проєктувала особливу сновидну картину, в якій вона карала та захищала своїх кривдників і себе за невдачі і спокиси життя. Сон Владислави – коханої Віктора – пригнобленої, травмованої і стривоженої стосунками з коханцем-мазохістом, формує дискурс стражденності і гірхопадіння, прагнення до пошуку захищеності, визволення й очищення. Її сон є своєрідною пересторогою патологічним стосункам із Віктором, який деструктує героїню своїм тиском і мазохізмом, наближаючи її до психічного небуття й занепащення.

Ключові слова: онірика, сон, деструкція, психіка, свідомість, світовідчуття.

The oniric space of S. Protsyuk's novel is represented by a wide range of dream elements – dreams, hallucinations, dreamy visions. In the work of the Ukrainian writer, dreams were used as a stylistic and compositional technique of textualization to psychologize the space of the novel, giving expressions, motivations, clarity of actions and acting as latent expressors of unarticulated desires, trains and instincts. Oniric elements in S. Protsyuk's novel "Totem" are subordinated to the basic world-setting categories, the worldviews of the heroes, demonstrating their basic elements of the world picture. Victor's oniric space is characterized by bizarre, mostly pathological dreams, expressing his pessimistic thoughts, prolonged depression, permanent anxiety, numerous fears and traumatized consciousness. Dreams of the main character of S. Protsyuk's novel are characterized by a dual psychological nature: they reveal Victor's unconscious lusts for psychological masochism and punishment, while expressing his confusion and unwillingness to solve important life problems. His dreams are caused by neuroticism, immorality, asociality, apathy, demoralization, expressing fears, anxiety, disenfranchisement, childhood trauma and the genetically inherited influence of the totem as a key pathomechanism of Victor and his father. A special dreamy situation is also characteristic of Victor's mother, whose psychology determines the devastation, despair and insults on Victor and his father. The consciousness of a depressed, anxious and dissatisfied woman projected a particular dreamlike picture in which she chastised and protected her abusers and herself for the failures and temptations of life. The dream of Vladislava – beloved Victor – of humiliated, traumatized and disturbed relations with the lover-masochist forms a discourse of suffering and sin, seeking to seek protection, deliverance and purification. Her dream is a kind of precautionary pathological relationship with Victor, which destroys the heroine by her pressure and masochism, bringing her closer to mental non-being and anxiety.

Key words: oniric, dream, destruction, psyche, consciousness, worldview.

Постановка проблеми. С. Процюк у своїх романах майстерно використовує онірику як стильовий і композиційний прийом текстотворення. Разом із психологізацією тексту, інтертекстуальними вкрапленнями, особливо змодельованим хронотопом використання оніричних елементів становить основу ідіостилу українського письменника. Оніричний дискурс романів С. Процюка представлений розгалуженою системою снів, галюцинацій, марень, сновидінневих візій, що позбавлені безпосередньо сюжетотвірної здатності, лише композиційно й стильово надаючи вишуканості його творам. Композиційна і стильова функції оніричних елементів украй важлива у структурі тексту, позаяк надає образам і подіям виразності, умотивованості, ясності – діям і бажанням персонажів. Із цього приводу слушною видається думка Б. Стрільчика: «Композиційна функція оніричних елементів художнього тексту має широке вираження, оскільки сон є одним із способів коментування та оцінки зображених подій, часто використовується в якості психологічної характеристики персонажа і в плані осмислення ідейного змісту твору» [6, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найуживаніших прийомів декодування постмодерного тексту є онірична практика аналізу, засвідчена працями Ю. Лотмана, З. Фрейда, І. Франка, А. Макарова, Н. Мочернюк, С. Хороба, Б. Стрільчика та ін. Оніричний дискурс літератури ХХІ ст. представлений широкою парадигмою художніх проявів у межах тексту: оніремами,

снами, мареннями, галюцинаціями, візіями тощо, що можуть виступати як композиційні та стилетвірні, так і сюжетотвірні елементи.

Роман С. Процюка «Тотем», як і решта художніх творів цього письменника, не позбавлений особливого композиційного і стильового оніромодусу. Вмонтовані сні, галюцинації, марення героїв роману відіграють важливу функцію характеристики підсвідомих проявів і бажань, прихованих психологічних характеристик персонажів. Відтак **мета статті** – означити вплив сновидінневого середовища на психологічні стани героїв роману «Тотем». Промовисті оніреми, використані С. Процюком у творі, мають широку інтерпретаційну сітку, по-особливому організовуючи ідеї, асоціативні ряди, знаки, символи і коди, що мотивують або пояснюють світонастановчі й світоорганізуючі категорії у свідомості й підсвідомості героїв.

Виклад основного матеріалу. Особливої інтерпретаційної ваги у структурі роману С. Процюка «Тотем» набуває оніропростір існування головного персонажа – Віктора, чия вразлива і хвороблива натура повсякчас маркована химерними снами й галюцинаціями. Героя часто тривожили темні думки й нав'язливі страхітливі сні-марення. Очевидно, що сновидіння Віктора були проєкцією внутрішнього відчуття життя, що не узгоджувалося з певними його уявленнями. Оскільки сон «у символічній формі відображає основні мотиви і настанови індивіда, фрагменти його душевної діяльності» [2, с. 414], то, припус-

каємо, його сни, марення, видіння мали подвійну психічну природу: частина з них проявляла несвідомі потяги до фізичної і психологічної розправи зі своїми кривдниками, інша частина представляла його страхи й розгубленість перед проблемами і невдачами. Так, Вікторові-старшокласнику наснилося дивне створіння, що налякало й збентежило героя: «Одного разу Вікторові (уже старшокласнику, вчиться добре, але чомусь не тішать книги і розмови, дівчата й футбол) приснилося страховисько із застиглим, але... неймовірно прекрасним обличчям гермафродита. Це безстатеве лице було облямоване сотнями тоненьких і до маніакальності акуратно заплетених кісок. Ох, цей страхітливо-вродливий рот здатен до копрофагії і людоїдства. Ці ясні, неначе холодний місяць, зуби розшматовують твій нещасний мозок. Ці холодні, мов у по-нелюдському вродливої стародавньої цариці Нефертіті, очі байдуже спостерігають за кровавим молохом із крові та кісток опісля насильницьких ритуалів» [5, с. 14]. Вікторова незрілість завадила розкодувати цей сон як застереження йому від подальшої украй серйозної деструкції, що перешкодила його повноцінному розвитку. Ймовірно, цей сон був позасвідомою проекцією Вікторового потягу до згубного впливу тотему, що спочатку охопив його батька, а згодом передався й героєві на генетичному рівні, посилившись отриманою психологічною дитячою травмою, що вимірювалася душевним болем, стражданнями, страхами – найсприятливішим середовищем для плекання деструкції тотему.

Віктора не насторожив «страхітливо-вродливий рот» та байдужий погляд створіння, що вдатне до патології свого існування. Герой не зчитав промовистий знак-пересторогу, що призвів його до психічного й фізичного небуття. Подібний сон засвідчив хворобливий стан Вікторової психіки, що згодом наблизив його до психозу. Із цього приводу слушно зауважує Ю. Кузнецов: «Сон найчастіше стає універсальним засобом зображення підсвідомих процесів, розкриття внутрішнього життя людини» [1, с. 106]. Патологічне й викривлене уявлення світу довкола сформувало сталий і вельми утривавлений дискурс психозу, представлений у свідомості героя мареннями, сновидіннями, деперсоналізацією, множинною свідомістю.

Вікторова залежність від психотропних засобів спричинила передусім психічну інтоксикацію, що найчастіше проявлялася в галюцинаціях і страхах як найпромовистіших підсвідомих проявах людського Я. Його страхи відзначалися патологічно викривленими галюцинаціями, що наповнювали його світоставні категорії песимізмом, невротич-

ністю, аморальністю: «Не минуло й кількох днів, коли Віктора, вже не школяра, а безробітного, знову мордував випадок нав'язливого психозу. Ось приходить до нього канібал, що пожирає розчленовані людські нутрощі і починає душити... женеться прокажена екстібіціоніста, що має чоловічу силу. Вона примушує Віктора дивитися на її випивання власної смердючої сечі і поглинання власних екскрементів...» [5, с. 28]. Подібні марення та галюцинації призвели до формування психопатологічної девіантної поведінки Віктора, що наблизила його до серйозного психічного захворювання, означеного автором у романі шизоїдним психозом. Наслідками Вікторових психічних розладів стали невмотивована агресія, соціальна дезадаптація, множинна особистість, а також хворобливе прагнення відокремлення й протиставлення, що наближало героя до поступового психічного і душевного відступництва, означеного впливом тотему: «Вікторів реактивний психоз поволі переходив у стан відречення» [5, с. 29], – зауважує С. Процюк у романі.

Постійні неврози й страхи збуджували хвору і травмовану уяву героя, надаючи йому впевненості у своїй особливості й вищості, викликаючи галюцинації і марення, в яких він почував себе героєм-месником, героєм-володарем, героєм-суддею: «Коли мене покличуть на трон Володаря Всесвіту – а вони вже кличуть, чуєте? як не чуєте? ви сліпоглухонімі! – я їх всіх, сволот, вишукую у коридорі і трахну. Ні! Я не хочу їх трахати, нікого не хочу вже трахати, бо мій член розлінувався – не встає; не розуміє, мудак, хто його господар. Я розстріляю сусідів! Я викидатиму з їхніх вікон тапочки і телевізори, ха-ха-ха, закрутки на зиму і гроші в панчохах! Я пхатиму у їхні заплілі жиром очі два пальці. Розстріляю і знищу всіх, бо я дуже сильний!» [5, с. 163]. Подібна галюциногенна девіація Вікторової поведінки є захисною реакцією його хворої свідомості, що бунтувала проти «нормальності» [5, с. 39] соціуму, з яким герой прагнув авторитарно й репресивно розправитися. До складних травматичних процесів у свідомості Віктора додався ще й руйнівний вплив тотему як патомеханізму психологічної деструкції, який герой несвідомо приймав і засвоював через дитячу травму, негативні думки, хворобливі світоставні категорії.

Складна система галюциногенних символів і знаків у романі С. Процюка «Тотем» увиразнює психопатологію світоставлення і світовідчуття Віктора. Вікторові марення і галюцинації, наближені до сновидінь чи безпам'ятства, виражають глибокі психічні переживання, стреси, потрясіння

і травми, що довелося пережити героєві. Як стверджує А. Макаров, «домінуюча у свідомості тривога здатна викликати в сонній уяві будь-яку іншу ситуацію, яка колись так само тривожила нас» [4, с. 65], що пояснює причини галюциногенної патології свідомості Віктора, що повсякчас перебувала у стані перманентної тривоги і неспокою. Значна частина галюцинацій головного героя пов'язана з патологією сексуальних, навіть збочених, стосунків між людьми. Ймовірно, ним рухала невивільнена сексуальна енергія, що деформує його психостан, проявляючись у сновидінневих і галюциногенних сексуальних відхиленнях. Скажімо, онірема повії має широке семантичне поле інтерпретації у структурі галюцинацій Віктора, виражаючи всездозволеність, доступність, розкутість, але водночас також презирство, нехтування, висміювання, зневагу: «Мимо нагого хлопця проходить десяток голих повій і кожна – по черзі! – плює на його статевий орган. Потім повії, взявши Віктора в коло, змушують проковтувати їхні, удесятикрат розрослі, менструальні секретії. Кожна з венеричних потаскух промовляє: «Це за те, що ти їв теляче м'ясо, їв теляче м'ясо, теляче м'ясо-о-о...»» [5, с. 28]. Очевидно, такі нездорові асоціації із кров'ю викликані мотивом помсти. Віктор підсвідомо відчував відповідальність за споживання тваринної плоти, не в змозі протистояти тваринному в собі. Символічне коло, в якому опинився герой, виражає його обмеженість і бездіяльність, апатичність і безучасність передусім у власному житті, доводить неспроможність героя управляти власними бажаннями, потягами, рішеннями. Зневажливе ставлення до його чоловічого органу відображає його чоловічу невдоволеність і нереалізованість, підсвідомо передчуваючи невдачі й проблеми у спілкуванні з жінками, що, зрештою, із часом герой навчився заміщати фізичним насильством, садизмом, зневагою до жіночої душі і тіла.

Підсвідомо передчуваючи, що подібні світонастановчі візії руйнують й ослаблюють героя на різних рівнях його психологічної організації, Віктор у власному просторі марень, галюцинацій, видінь прагне до самозахисту через глибоке переконання у власній вищості й обраності карати збоченців. Його галюциногенна психіка сигналізувала йому про наближення до автодеструкції, спровокованої блудом, аморальністю, хіттю: «Він спостерігає за бісексуальною оргією. Цей бенкет біології обагрений венозною кров'ю самовбивці, доценту спустошеного груповими зляганнями. Сифілітичні садоміти і лесбіянки кличуть його до гурту. Він хапає автомата калашникова і пус-

кає чергу, скошуючи содом і гоморру...» [5, с. 29]. Символічна розправа із хтивістю і розпустою засвідчує гіпертрофоване уявлення Віктора про власне месіанство з очищення соціуму від різних психічних, фізичних і соціальних збочень.

В особливе сновидіннєве середовище потрапила й матір Віктора. Невиліковно хвора, психічно виснажена, перманентно вразлива і стривожена, психічна природа її снів виражала відповідний психостан – спустошення, відчай, образу на найдорожчих у її житті чоловіків – сина й коханого чоловіка. Фізичні і психічні зради, яких зазнавала Марія у шлюбі з батьком Віктора, а також складна вдача сина, який повсякчас вдавався до образ і стусанів, психологічного знущання з неї, витворили особливу психореакцію захисту й відторгнення: «З Віктором ти майже не розмовляєш, бо твоя довголітня материнська офіра волає об сатисфакцію. У мозку шкрябається лише припадок мужефобії, бо два представники цього класу знівечили твою долю» [5, с. 111]. Перебуваючи у стані затяжної депресії, перманентної тривоги й образи, Марія перетворилася в емоційно нестабільну, подавлену й постійно невдоволену жінку, не спроможну повноцінно реалізуватися й представити себе світу. Відчуття докору й відповідальності за свою життєву неуспішність й невлаштованість героїні перебрала на чоловіка й сина, яких, попри численні їхні зради, продовжувала безмірно любити, обожествляючи їх у своїй свідомості. Марія вдало засвоїла роль жертви й поступливої дружини й матері, дбайливо плекаючи у собі «мазохізм покинутої» [5, с. 8].

У передчутті смертельної небезпеки Маріїна психіка видала дивний сон, функціонально прогностичний за своєю природою. Композиційно сновидіннєва візія героїні складалася із двох рівнозначних частин, присвячена чоловікові й сину, але виражала різне ставлення до них. Чи не вперше в житті Марія достовірно правильно оцінила свого чоловіка – «двадцятилітнього бичка», «розбещеного самця», «дрібнокаліберного гедоніста й еротомана-сїбарита» [5, с. 112], у чому боялася зізнатися собі на яву. Позбавлена самоконтролю уві сні, вона спромоглася потрапити в особливе сновидіннєве середовище, що, на думку Б. Стрільчика, є «специфічною реальністю, в якій емоційний настрій має визначальне значення, тому що звичайні форми сприйняття і реагування під час сну відключаються» [5, с. 65], що доводить глибину переживань і надмір негативних емоцій як наслідку її втоми, невдоволення і спустошення, які витворили особливий дискурс розправи і помсти з невірним чолові-

ком. Мотивом до появи подібних бажань стала травма розлучення і зради, що увиразнили потяг Марії до покарання. Однак навіть уві сні, попри Маріїну психологічну готовність поквитатися зі своїм чоловіком, вона виявилася не спроможною на відчайдушний крок, розділивши з ним смерть як своєрідний акт спокути за невідале шлюбне життя: «Він заходить. Крик спершу тонесенький, потім гучніший. Широка доріжка його крові, що розповзається коридором, кімнатами, містом, стаючи рікою чи морем. Але ти, Маріє, вже не бачиш цього. Бо лежиш у тій страхітливій ванній із виряченими очима, адже молот купила для нього, ампулу ж задалегідь приберегла собі...» [5, с. 112]. Онірема крику відповідає за емоційну напругу героїні, виражаючи її біль і страждання, підсилюючись оніремою крові як знаком очищення, а також жертвопринесення як символічним виразником забезпечення й відкупу.

Друга частина сну присвячена Вікторові, з яким материнська підсвідомість також прагнула по-своєму звести рахунки. Попри нестерпність співіснування зі своїм сином, який страждав від психічних розладів і психотропної залежності, материнська любов була безмежною і жертвовною: «Але ні, в мене син, заради Віктора свого нещасного і живу...» [5, с. 26]. Сон сприяв вивільненню материнського відчаю і страждань за психічні вади Віктора, його прагнення до психологічного і фізичного мазохізму, життєвих невдач сина. Маріїн сон змодельовав особливу ситуацію покарання і розправи з найдорожчою у світі людиною, яку матір Віктора не наважилася вбити навіть уві сні – просторі, в якому наші бажання і дії набувають вседозволеності. Ураховуючи думку І. Франка, що сонна фантазія «потрафить уявити нам такі образи, такі сцени і ситуації, яких ми в житті ніколи не бачили і не зазнавали. Вона потрафить скомбінувати все те з величезного запасу вражень і ідей, послугуючись збільшеною у сні легкістю в асоціюванні ідей» [7, с. 74], припускаємо, що Марія почувалася винною за скалічене дитинство Віктора, його психічну неповноцінність, втрачені життєві можливості, караючи передусім себе, у такий спосіб виправдовуючи і захищаючи свого єдиного сина. Вікторова психічна хвороба, агресія, соціальна дезадаптація, мазохізм, маргінальність засоціювали в підсвідомості матері відчуття відповідальності, відтак і покараності, звернене на власне небуття: «Ти знову готуєш дві смертоносні ампули. Спокійно підходиш до Віктора-матеревбивці. Але не встромити ампулу в тіло, яке виносила і випестувала. І ти заганяєш крихітний металічний шматок точнісіньку у власне серце...» [5, с. 112].

Дискурс жіночої стражденності і гріховності в романі С. Процюка «Тотем» представлений також сновидінням Владислави, що потрапила у психологічну залежність від Віктора, який вдало маніпулював почуттями своєї коханої. Владислава підсвідомо й інтуїтивно відчувала деструктивний вплив Віктора на її психіку, волю, емоції, поступово перетворюючись виключно на об'єкт для задоволення патологічних сексуальних проявів хворого коханця. Її сон варто розкодувати як застереження, що сигналізував героїні про небезпеку знеособлення й втрату гідності поруч із психічно хворим Віктором. Як зауважує Ю. Лотман, «сон – знак у чистому вигляді, оскільки людина знає, що є сон, бачення, знає, що воно має значення, але не знає – яке. Це значення потрібно розшифрувати» [3, с. 20]. Сон-пересторога Владислави потребує особливого декодування, позаяк вивільняє складні аномальні асоціації її патологічного сексуального життя з Віктором.

Інтимні стосунки закоханих характеризувалися патологічною природою й аморальністю, позаяк Віктор розкривав свої тваринні й мазохічні прояви, оскверняючи світлі почуття дівчини, в той час як Владислава страждала від страху й сладострастя у процесі збочених контактів: «Віктор почав збуджуватися, як звір, щипаючи дівоче тіло без жодних татуйованих зон і деколи правою долонею б'ючи свою кохану в лице. Владислава відчувала полон якогось божевілля, але найдивнішим було те, що, ненавидячи цей садистський сексуальний театр, методично влаштовуваний її переможцем, ніяк не могла від цього вивільнитися» [5, с. 77–78]. Збочені стосунки між Віктором і Владиславою вивільнили підсвідомий сексуальний потяг героїв, сприяли проявленню їхніх природних Я, що знаходило вихід у сновидіннях. Як стверджує З. Фройд, «у кожному сновидінні наперед виходить власне Я і грає в ньому головну роль, навіть якщо в явному змісті воно тямить добре маскуватися» [8, с. 137]. Надмір лібідо як накопленої і невивільненої сексуальної енергії героїв трансформувалося в патологію сексуальних збочень, що спроектувалися також на сні героїв. Так, сон Владислави увиразнює мотив її залежності від Віктора, позаяк починається з візії рабства: «... Недавно снилося, що я продана в рабство, мене, прив'язану до коня, волочать степом татари. Через кілька годин вони зупиняються, і кожен почергово мене гвалтує, але делікатно, не роблячи синців, щоби потім дорожче продати, щоб покупець думав, що я *нетрахана* (письмівка автора. – А.Ч.), і дуже хотів мене» [5, с. 89]. Виразні оніреми – рабство,

татари, згвалтування – засвідчують інтуїтивне передчуття Владислави аномальності й патологічності стосунків із чоловіком, який душевно сприймається нею татариним, що контекстуально семантично символізує ворога, чужинця, противника, увиразнюючи категорії чужості, іншості, заздалегідь провокуючи відторгнення.

Її відчуття незайманості, ймовірно, символізує підсвідомий пошук чоловіка, з яким вона почуватиметься безпечно й захищено, відтак сон спроектував несвідомий пошук іншого партнера, який би відповідав уявленням героїні про чисті й щирі стосунки, позбавлені передусім психологічного й морального тиску, знуцання, мазохізму, наруги над її душею. Ймовірно, це пояснює несвідому появу батька Владислави у її сні як символу бажаного захисту й спокою, хоча й у викривленій несвідомій формі інцестуозного об'єкта: «Раптом назустріч росте якась цятка. Це вояки. Вони вбивають моїх гвалтівників (одного з мертвих чомусь жаль, хоч він був найбрутальнішим зі мною). Їхній ватажок, за правом першого, грубо бере мене, і я кричу від сладострастя і болю! Коли, вже після всього, він відкриває обличчя, я впізнаю – о, Боже! – свого батька. І сором застилає очі, і сонце падає мені, оскверненій, на чоло...» [5, с. 89]. Згубні стосунки з Віктором позначилися на психологічній деструкції Владислави, знайшовши вихід у її сновидіннях.

Означивши свого батька вояком, Владислава прагнула досягти почуття захищеності й потрібності, чого бракувало героїні у психологічних й інтимних стосунках із Віктором. Інтуїтивно й несвідомо Владислава означає своїх визволителів категорією Своїх, протиставляючи їх Чужим, що уявляються їй гвалтівниками, татарами, ворогами. Відтак у героїні з'являється відчуття довіри й спокою, що дозволяє воякам беззастережно володіти не лише її душею, а й тілом. Вседозволеність, розпуста, мазохізм і брутальність в інтимних стосунках Владислави й Віктора породила некероване почуття інцесуальності, а надмір лібідо Владислави спроектувався на табуйовані сексуальні бажання. Із цього приводу слушно зауважує З. Фройд, що «потяг до втіхи – або, як ми кажемо, лібідо – без усяких стримувань обирає свої об'єкти, а найлютіше – заборонені. Не тільки чужих дружин, а насамперед інцестуозні об'єкти, що їх усе людство цілком одностайно вважає за священні: в чоловіків – матір і сестру, а в жінок – батька і брата» [8, с. 137]. Підсвідомо Владислава розуміє, що її стосунки з Віктором оскверняють і занепащують її душу,

ведуть до згуби й пристрастей, що руйнують героїню, наближаючи її до психічного небуття й забуття, тому її сон, найімовірніше, символізує прагнення повернутися до здорових і правильних психологічних установок, закладених героїні традиційним патріархальним вихованням, втілених в образі батька-визволителя, батька-вояка, який, попри фізичне згвалтування, прагне вирятувати її з безодні згубних стосунків із Віктором.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, оніропростір роману С. Процюка «Тотем» має широку парадигму своїх проявів: сні, марення, галюцинації, сновидіннєві візії – що пояснює складну психічну природу героїв твору. Сні, марення, галюцинації Віктора виражали його перманентно тривожний і депресивний психостан. Його сні засвідчували згубну залежність героя від символічного тотему як складного патологічного механізму деструкції. Вікторова залежність від психотропних засобів, а також суцільний песимізм, невротичність й аморальність поведінки призвели до галюциногенних форм сприйняття дійсності, провокуючи появу численних патологічних іпостасей героя – месника, судді, ката, месії.

Координацію важкого психологічного стану зі снами засвідчують сновидіннєві візії Марії та Владислави в романі. Відповідальність за шлюбні невдачі і психічні патології Віктора спроектувалися у візію сновидного акту себепокарання в Марії, що сформувало мотив стражденності й жертвовності жіночої долі в романі С. Процюка «Тотем». Сон Владислави виражав її психологічну залежність від патологічних і збочених стосунків із Віктором, оприявнюючи мотиви рабськості, мазохізму, відторгнення. Вседозволеність, розпуста, садизм і брутальність в інтимних стосунках Владислави й Віктора породили нагальну потребу в захисті й спокої героїні, втілюючись в інцестуозному об'єкті батька, спроможного позбавити її деструктивного впливу хворого коханця.

Вмонтовані сні героїв у структурі роману С. Процюка «Тотем» надають композиційної і стильової вишуканості твору. Оніромодус роману слугує додатковим кодом до дешифрування психостанів героїв, здебільшого позначених тривогою, страхами, песимізмом, образами й численними травмами. Аналізу стильової повноти роману можуть сприяти студії з інтерпретації інтертекстуальних проявів та особливостей конструювання хронотопу, що має перспективу подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. (проблеми естетики і поетики). Київ : Зодіак-ЕКО, 1995. 304 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
3. Лотман Ю. Культура и взрыв. Москва : Прогресс: Гнозис, 1992. 270 с.
4. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво. Нариси з психології творчості. Київ : Рад. письменник, 1990. 285 с.
5. Процюк С. Тотем. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2007. 192 с.
6. Стрільчик Б. Оніричний дискурс сучасної української прози (на матеріалі романів Степана Процюка, Володимира Єшкілева, Андрія Жураківського). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. Івано-Франківськ, 2019. 196 с.
7. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 31. Київ : Наукова думка, 1981. 596 с.
8. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Пер. з нім. П. Тарашук. Київ : Основи, 1998. 709 с.